

Agata Franaszek, Urszula Kozakowska-Zauchta,
Aneta Krzyszkowska-Pyrz

Projekt historyczno-badawczy „Decorum” w Muzeum Narodowym w Krakowie

Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK) w 2023 roku otrzymało propozycję udziału w projekcie historyczno-badawczym „Decorum”, który został zainicjowany przez Narodowy Instytut Muzeów, a dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Z perspektywy MNK była to ważna inicjatywa ze względu na podjęcie badań nad wypożyczeniami muzealiów do instytucji niemuzealnych, których celem była dekoracja urzędów i siedzib organizacji tzw. Polski Ludowej w okresie 1945–1989. W muzeum były i są prowadzone systematyczne prace badawcze dotyczące strat wojennych, natomiast do tej pory nie podjęto badań na szeroką skalę nad ewentualnymi stratami w okresie powojennym. Projekt Narodowego Instytutu Muzeów stanowił zatem znakomitą okazję do zgłębienia tematu i analizy dostępnej dokumentacji.

52

Muzeum Narodowe w Krakowie zostało powołane w 1879 roku uchwałą Rady Miasta Krakowa i od tego momentu działa nieprzerwanie, sprawując pieczę nad kolekcją liczącą ponad 900 000 bezcennych dla kultury polskiej eksponatów. W tym czasie został zgromadzony również bardzo obszerny zasób archiwalny, którego część miała zostać przebadana pod kątem projektu przez pracowników Działu Inwentarzy oraz Działów Zbiorów. Ze względu na liczebność materiału, który musiał zostać poddany analizie, w projekcie wzięło udział jedenaście osób. Z uwagi na brak wyodrębnienia w dostępnej dokumentacji wypożyczeń obiektów w okresie 1945–1989 oraz konieczność analizy całości archiwaliów dotyczących tego okresu, a także w związku z terminem zakończenia projektu zespół muzealny musiał ograniczyć badania do dokumentacji źródłowej, dostępnej dla wypożyczeń ze zbiorów Malarstwa Sztuki Nowoczesnej.

1. Innym ważnym aspektem ujętym w projekcie było określenie stanu badań proveniencyjnych oraz badań strat, dokumentacji ewidencyjnej i dokumentacji związanej z przemieszczaniem obiektów pochodzących ze zbiorów muzealnych.

DOKUMENTACJA ŹRÓDŁOWA

Analizie poddano księgi inwentarzowe Działu Sztuki Nowoczesnej MNK II-a (Malarstwo XIX wieku), Działu Sztuki Nowoczesnej MNK II-b

(Malarstwo Nowoczesne), dokumentację, dotyczącą wypożyczeń z lat 1951–1960 (protokoły zdawczo-odbiorcze, korespondencja, dzienniki podawcze, dokumenty rozproszone Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie i Działu Inwentarzy), dokumenty tzw. komisji inwentaryzacyjnej (spisy z natury), księgi ruchu muzealiów za lata 1961–1989 oraz księgi starego inwentarza (58 ksiąg). Niestety niniejszy zbiór różnych dokumentów jest bardzo wybiórczy, a enigmatyczne zapisy uniemożliwiają przesłedzenie i dokładne zbadanie przebiegu wypożyczeń czy historii zaginionych obiektów. Brak usystematyzowanej ewidencji dotyczy w szczególności lat 40. i 50. XX wieku, kiedy to brakowało ogólnych przepisów, regulujących i standaryzujących sposób prowadzenia inwentarza muzealnego. Dodatkową trudnością była konieczność zmierzania się z powojenną rzeczywistością, w której braki kadrowe i lokalowe uniemożliwiały właściwe zinwentaryzowanie zbiorów ocalałych z zawieruchy wojennej.

Zgodnie z założeniami projektu „Decorum” w badanej dokumentacji zespół muzealny poszukiwał dzieł malarskich, które wypożyczono w celach dekoracyjnych w latach 1945–1989. Wypożyczenia te były rozumiane jako przemieszczenia zarówno długoterminowe, jak i krótkoterminowe obiektów poza siedzibę muzeum. Natomiast cele dekoracyjne miały szeroki charakter. Brano pod uwagę zarówno funkcję zdobniczą obiektów w urzędach i placówkach dyplomatycznych (gabinetach, pomieszczeniach reprezentacyjnych), siedzibach organizacji, stowarzyszeń i związków, jak również wykorzystanie eksponatów do dekoracji scen w trakcie obchodów rocznicowych, zjazdów, wizyt dyplomatycznych, koncertów i jako rekwizytów podczas uroczystości w szkołach, w telewizji czy w filmie.

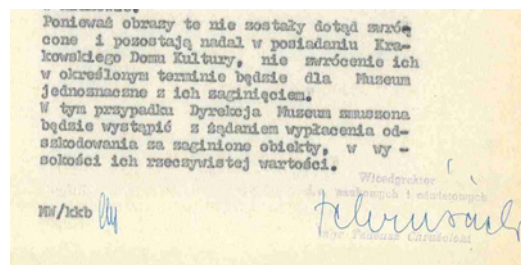
WYNIKI BADAŃ

W wyniku badań stwierdzono, że w celach dekoracyjnych zostało wypożyczonych w analizowanym okresie 1477 obrazów, z czego 15 nie powróciło do muzeum. Wśród 148 miejsc, jakim wypożyczano dzieła, można wymienić miejskie organy administracji publicznej, do których wydano 1081 obiektów (co stanowi największą liczbę wypożyczeń), organy administracji państwowej – 123 muzealia, organizacje wojskowe i służby państwowe – 18 eksponatów, uczelnie wyższe – 44 dzieła. Domy kultury, stowarzyszenia i różnego rodzaju związki wypożyczyły łącznie 127 dzieł, natomiast na potrzeby prasy, filmu, telewizji oraz teatru wydano 84 eksponaty. Dane wskazują na widoczny spadek wypożyczeń do celów dekoracyjnych w latach 70. i 80. XX wieku w porównaniu z okresem wcześniejszym.

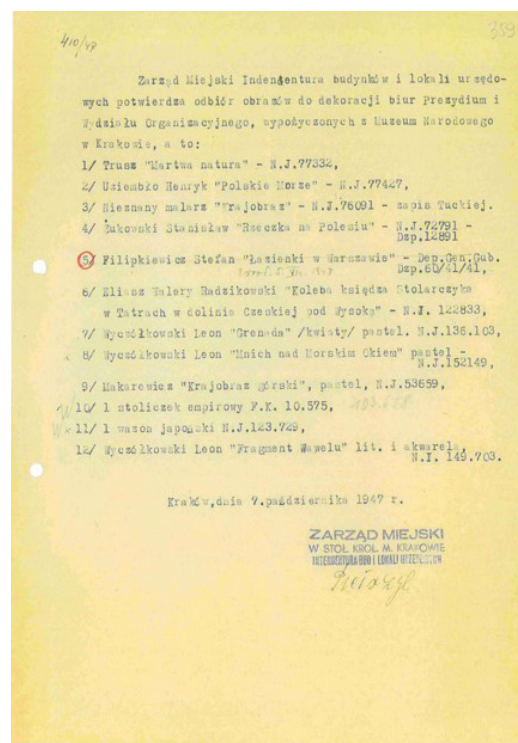
Dominującą tematyką dzieł wybieranych do wypożyczeń stanowiły pejzaże, sceny rodzajowe – folklor, portrety znanych Polaków i ważne sceny z historii Polski, związane z jej sukcesami. Były to obrazy bardzo często o dużej wartości artystycznej twórców, takich jak: Józef Mehoffer, Włodzimierz Tetmajer, Jan Stanisławski, Marcello Bacciarelli, Piotr Michałowski czy Stanisław Witkiewicz.

Analiza dostępnej w muzeum dokumentacji pozwoliła na wykazanie 15 braków, będących obrazami uznanych artystów, które zostały wypożyczone do siedmiu miejsc w obrębie Krakowa:

1. Obraz autorstwa Włodzimierza Tetmajera (1861–1923) pt. *Łan pszenicy*, olej na płótnie, wym. 100 × 145 cm, nr inw. MNK N.I.-70067, który ze względu na wypożyczenie w marcu 1945 roku figuruje na liście strat wojennych Muzeum Narodowego w Krakowie (Wykaz start wojennych, s. 13, poz.

Il. 1. Fragmenty pisma dotyczącego odszkodowania za nieoddane obiekty, fot. U. Kozakowska-Zauchna

Il. 2. Przykładowy dokument potwierdzający wypożyczenie, fot. U. Kozakowska-Zauchna

¹ Nazwy własne instytucji przywołanych w artykule zostały zaczerpnięte z dokumentów źródłowych tj. protokołów zdawczo-odbiorczych, które stanowiły bazę do badań.

- 87), wypożyczony przez Biuro Prezydium Miasta Krakowa¹ do pałacu pod Baranami przy Rynku Głównym.
2. Obraz autorstwa Mieczysława Orackiego (1912–1978) pt. *Krajobraz górski*, olej na płótnie, Dzp. 168/45, poz. 32, brak danych o numerze inwentarzowym i wymiarach dzieła, wypożyczony we wrześniu 1945 roku na potrzeby prezydenta miasta.
  3. Obraz autorstwa Zdzisława Przebindowskiego (1902–1986) pt. *Zaulek/Stara uliczka*, szkic olejny, Dzp. 168/45, poz. 26, brak danych o numerze inwentarzowym i wymiarach dzieła, wypożyczony we wrześniu 1945 roku przez Oficerską Szkołę Piechoty Wojska Polskiego nr 1.
  4. Obraz autorstwa Leona Kowalskiego (1870–1937) pt. *Kwiaty*, olej na płótnie, Dzp. 168/45, poz. 33, brak danych o numerze inwentarzowym i wymiarach dzieła, wypożyczony w styczniu 1946 roku przez Urząd Stanu Cywilnego.
  5. Obraz autorstwa Ireny Weiss „Aneri” (1888–1981) pt. *Pejzaż-Kalwaria*, szkic olejny, Dzp. 168/45, poz. 40, brak danych o numerze inwentarzowym i wymiarach dzieła, wypożyczony w listopadzie 1947 roku przez Zarząd Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego i Użyteczności Publicznej w Polsce – Oddział I.
  6. Obraz autorstwa Stefana Filipkiewicza (1879–1944) pt. *Łazienki w Warszawie*, Dzp. 60/41/41, brak danych o technice, datowaniu, numerze inwentarzowym i wymiarach dzieła, wypożyczony w październiku 1947 roku przez Zarząd Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego i Użyteczności Publicznej w Polsce na potrzeby Świetlicy Zakładowej.
  7. Obraz autorstwa Józefa Jaroszyńskiego (1835–1900) pt. *Hucutka*, olej na płótnie, wym. 51 × 43 cm, nr inw. MNK N.I.-77561, brak danych o datowaniu, wypożyczony w 1947 roku przez Zarząd Związku Zawodowego Pracowników Samorządu Terytorialnego i Użyteczności Publicznej w Polsce.
  8. Obraz autorstwa Stanisława Fabijańskiego (1865–1947) pt. *Na budowie*, 1896, olej na płótnie, 70 × 96 cm, nr inw. MNK ND-2722, wypożyczony w czerwcu 1952 roku przez Krakowski Dom Kultury – Piwnica pod Baranami.
  9. Obraz autorstwa Marcina Samlickiego (1878–1945) pt. *Chłopiec piszący*, olej na płótnie, 55 × 46 cm, MNK N.I.-77435, brak danych, dotyczących datowania, wypożyczony w czerwcu 1952 roku przez Krakowski Dom Kultury – Piwnica pod Baranami.
  10. Obraz autorstwa Jana Książka (1900–1964) pt. *Widok z okna pracowni*, około 1950(?), olej na płótnie, 94 × 67 cm, nr inw. MNK N.I.-302158, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.
  11. Obraz autorstwa Henryka Wójcika (1920–2009) pt. *Myszę o malarstwie*, około 1950–1960(?), olej na płótnie, wym. 55 × 47 cm, nr inw. MNK N.I.-302161, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.
  12. Obraz autorstwa Włodzimierza Buczka (1931–1986) pt. *Katarzyna*, około 1960, olej na płótnie, wym. 75 × 55 cm, nr inw. MNK N.I.-302166, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.

13. Obraz autorstwa Marii Ritter (1899–1976) pt. *Martwa natura*, około 1950–1960, olej na płótnie, 35 × 47 cm, nr inw. MNK N.I.-302170, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.
14. Obraz autorstwa Jana Hrynkowskiego (1891–1971) pt. *Owoce na stole*, olej na płótnie, 50 × 70 cm, nr inw. MNK N.I.-302179, brak danych, dotyczących datowania, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.
15. Obraz autorstwa Wojciecha Długosza (1924–2000) pt. *Odbicie*, około 1956, olej na płótnie, wym. 66 × 73, nr inw. MNK N.I.-302180, wypożyczony w kwietniu przez Klinikę Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie.

Wśród wymienionych wyżej wypożyczeń warto zwrócić uwagę na wypożyczenia Krakowskiego Domu Kultury – Piwnica pod Baranami oraz Kliniki Hematologii przy Akademii Medycznej w Krakowie. W pierwszym przypadku w dokumentacji można odnaleźć adnotację informującą o wypłacie odszkodowania na rzecz Muzeum za dwa utracone obiekty, których zaginięcie zgłoszono w 1971 roku. Natomiast Klinika w 1982 roku oficjalnie zgłosiła zaginięcie sześciu obrazów i w tym samym roku Muzeum otrzymało za nie ekwiwalenty rzeczowe w postaci innych dzieł malarskich. Pierwotnie instytucja uczelniana wypożyczyła 33 obiekty, których wybór zainicjował profesor Julian Aleksandrowicz (1908–1988). Były to ambitne, nieoczywiste prace współczesnych artystów – Teresy Rudowicz, Zygmunta Radnickiego, Danuty Leszczyńskiej-Kluzy, Jadwigi Maziarskiej, Konrada Szrednickiego, Jerzego Panka i Mieczysława Wejmiana, które stanowiły prawdopodobnie element arteterapii, wprowadzanej przez profesora do Kliniki jako uzupełnienie tradycyjnych metod leczenia.

WNIOSKI

Zainicjowany przez Narodowy Instytut Muzeów projekt historyczno-badawczy „Decorum” pozwolił na pogłębienie badań nad utraconymi przez Muzeum Narodowe w Krakowie obiektami, które wypożyczone były do instytucji niemuzealnych w celu dekoracji urzędów i organizacji tzw. Polskiej Ludowej w okresie 1945–1989.

Analiza dostępnych źródeł pokazała, że dużą trudność w poszukiwaniu dzieł zaginionych w tym czasie stanowi często wybiórcza i niedokładna dokumentacja. Brakuje wizualnej możliwości identyfikacji prac, których opisy ikonograficzne nierzadko są bardzo enigmatyczne lub w ogóle nie istnieją. Nie ma również rysunków poglądowych czy zdjęć obiektów. Dodatkową trudnością jest brak umów, określających dokładnie przedmiot wypożyczenia, miejsce wypożyczenia, warunki wypożyczenia czy stan zachowania obiektu.

Pomimo tych trudności stworzona została lista dzieł zaginionych, mogąca stanowić przyczynek do dalszych badań nad ich losem i ewentualnych poszukiwań. Niewątpliwie badania nad stratami muzealnymi po 1945 roku, które z powodzeniem zainicjował projekt „Decorum”, a które ze względu na zasób archiwalny i czas jego trwania mogły być przeprowadzone w Muzeum Narodowym w Krakowie tylko w ograniczonym zakresie, winny mieć swoją kontynuację w kolejnych latach.

Urszula Kozakowska-Zauch – absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim, kustoszka w Muzeum Narodowym w Krakowie, kuratorka wystaw związanych głównie ze sztuką Młodej Polski, w tym Olgi Boznańskiej, Jacka Malczewskiego, współautorka Galerii Sztuki Polskiej XX i XXI wieku w Muzeum Narodowym w Krakowie.

Aneta Krzyszkowska-Pyrcz – historyczka, kustoszka w Dziale Inwentarzy Muzeum Narodowego w Krakowie, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego i Podyplomowego Studium Muzealnictwa, członkini Polskiego Stowarzyszenia Inwentaryzatorów Muzealnych.

Agata Franaszek – absolwentka historii sztuki, historii oraz podyplomowych studiów w zakresie zarządzania kulturą, kuratorka i koordynatorka projektów wystawienniczych, członkini Międzynarodowej Rady Muzeów ICOM, Stowarzyszenia Muzealników Polskich oraz Stowarzyszenia Inwentaryzatorów Polskich, w Muzeum Narodowym w Krakowie pracuje w Dziale Inwentarzy.

